„Konačno demistificirati Goranovo djelo“: Društveno sjećanje na Ivana Gorana Kovačića

Tomislav Augustinčić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Faculty of Humanities and Social Sciences at the University of Zagreb,
Department of Ethnology and Cultural Anthropology
t.augustincic@gmail.com

U ovom radu autor raspravlja o društvenom sjećanju na književnika Ivana Gorana Kovačića. Autor iscrta genealogiju reinterpretacije Kovačića započetu izložbom održanom 2003. godine te nekolicini objavljenih tekstova. Ove izvore autor promatra kao vektore sjećanja te promatra na koji način su reinterpretirali figuru sjećanja na Kovačića pod zahtjevom dezideologizacije i demistifikacije diskursa o njemu. Autor ističe kako je ova dezideologizacija bila zapravo ideologizacija u postjugoslavenskoj nacionalnoj ideologiji.

Ključne riječi: Ivan Goran Kovačić, vektori sjećanja, društveno sjećanje, društveno pamćenje

Social Remembrance and Memories of Ivan Goran Kovačić

In this paper, the author discusses social memories of author Ivan Goran Kovačić. The author sketches a genealogy of the reinterpretation of Kovačić that started with an exhibition that took place in 2003, and a few subsequently published articles. These sources are regarded as vectors of memory, and the author examines how they reinterpreted the features of memories about Kovačić under the demand for a de-ideologisation and demystification of the discourse about him. The author stresses that this de-ideol-

ogisation was actually an ideologisation in accordance with the code of a post-Yugoslav Croatian national ideology.

Key words: Ivan Goran Kovačić, vectors of memory, social memory, social remembrance

Uvod

Ivan Goran Kovačić hrvatski je književnik rođen 1913. u Lukovdolu. 1932. godine s Josipom Hitrecem i Vladimirom Jurčićem objavljuje prvu zbirku (izbor iz srednjoškolskih pjesama) *Lirika*, a 1936. godine objavljena mu je zbirka novela *Dani gnjeva*. Poeziju je tijekom života objavljivao u književnim časopisima. Kao novinar i urednik kulturne rubrike prvo u *Hrvatskom dnevniku* a potom listu *Novosti*, od 1936. godine piše kritike, prikaze, članke, polemike i eseje. Za života je prevodio na hrvatski brojne pjesnike, a osobito se istaknuo prijevodima engleske lirike (LZMK, s.a.). Njegov književni opus obuhvaća, „sedam novela iz knjige *Dani gnjeva*, pjesništvo, koje se dijeli na štokavske i kajk. pjesme (Ognji i rože, 1945), poemu *Jama* (1944) i *Hrvatske pjesme partizanke* (1943), [...] te mnogobrojne knjiž. i film. prikaze, članke i polemike“ (skraćenice u izvorniku, op. T.A.; LZMK s.a.). Poginuo je 1943. godine, sudjelujući kao partizanski borac u Narodnooslobodilačkoj borbi (dalje: NOB), kraj Foče u Crnoj Gori.

Središnji istraživački interes mojeg diplomskog rada pitanje je suvremenih izraza i izvedbi društvenog sjećanja na Ivana Gorana Kovačića u kontekstu pjesničkog festivala „Goranovo proljeće“.¹ Cilj je pritom prepoznati, protumačiti i analizirati na koji način se iskazuje sjećanje na Kovačića u vremenskom, prostornom i programskom okviru manifestacije.

Iz prizme etnoloških i kulturnoantropoloških studija društvenog sjećanja, ono se shvaća ne kao podsvjesno, samostalno postojeće sjećanje koje dijele svi članovi zajednice, već kao stavovi o prošlosti koji se manifestiraju u sadašnjosti (Bermanec et al. 2007). Astrid Erll je istaknula kako prošlost nije dana, već mora biti „kontinuirano re-konstruirana i re-prezentirana“, podjednako „što se pamti (činjenice, podaci), ali isto i kako se pamti“ (2008, 7). U tom shvaćanju društveno sjećanje izražavaju i izvode različiti društveni akteri, time izražavajući i svoj identitet (Assmann 2006). Ono

1 Diplomski rad pod naslovom "Goranovo proljeće: mjesto i društveno sjećanje u kontekstu pjesničkog festivala" autor je obranio pri Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilištu u Zagrebu u rujnu 2017. godine. Rad su mentorirale dr.sc. Nevena Škrbić Alempijević i dr.sc. Petra Kelemen, kojima autor zahvaljuje i na savjetima u oblikovanju ovog rada.

je uvijek konkretno povezano i specifično za vrijeme, prostor i društvenu skupinu/pojedince koji ga manifestiraju (Assmann 2006, Assmann 2008), a koji upirući se o prošlost progovaraju o sadašnjosti (Bermanec et al. 2007). Povjesničarke Maja Brkljačić i Sanja Prlenda naglasile su da su u istraživanju društvenog sjećanja relevantna pitanja „tko se prisjeća, u kojem kontekstu, gdje i nasuprot čega?“ (2006, 13). Inherentno je politično zbog selekcije elemenata koji će tvoriti skup sjećanja (Assmann 2008).

Društveno sjećanje Ivana Gorana Kovačića kompleksna je tema s dugom kronologijom i genealogijom ideja koje su oblikovale Ivana Gorana Kovačića kao figuru sjećanja,² a kakva se manifestira danas. Ovaj rad je zahvat u jednu epizodu društvenog sjećanja na Kovačića i iscrtavanje genealogije jedne interpretacije figure sjećanja ovog književnika. Pritom, proces ispisivanja jedne takve genealogije ideja analitički je projekt stvaranja konceptualnog konstrukta, „argument u pojavi otkrića [...] praksa koja, kada je uspješna, otkriva ne samo genetski lanac već epistemološko polje i njegove diskurzivne tvorevine“ (Appadurai 1988, 40).

2003. godine, povodom devedeset godina od rođenja i šezdeset godina od Kovačićeve smrti u hrvatskoj kulturnoj i akademskoj sferi odvio se društveni događaj te je objavljeno nekoliko tekstova koje je važno markirati kao točke u genealogiji društvenog sjećanja na njega. Organizirani su sa željom organizatora da se „demistificira“ i „dezideologizira“, tj. re-interpretira i re-valorizira književnokritičko društveno sjećanje na Kovačića. Odabir ovih momenata za ovaj rad je selektivan, „jer je svaka genealogija izbor između stvarno beskonačnog skupa genealogija koje sačinjavaju problem utjecaja i izvora u intelektualnoj povijesti“ (Appadurai 1988, 40). Odabrao sam u radu predstaviti ovu epizodu društvenog Ivana Gorana Kovačića jer se njoj mogu jasno prepoznati društveni i politički procesi u suvremenom hrvatskom društvu i književnosti, mada nisu esencijalne metafore za suvremeno hrvatsko društvo. U ovom radu promatram ih kao vektore sjećanja, koje Henry Rousso definira kao „nositelj[e] sjećanja [...] izvor[e] koji predlaž[u] namjernu rekonstrukciju događaja za društvenu svrhu [...] reprezentacije tog događaja, bilo svjesne ili podsvjesne, eksplicitne ili implicitne (1991, 219).³ Kao takvi, u osnovi su performativni, odnosno društveno

2 Jan Assmann definira figure sjećanja kao ishode ideja pojmova i iskustva, karakterizirane konkretnošću, kojima ideje i društvene istine predstavljene u konkretnim oblicima događaja, osoba i mjesta postaju dio individualnog i kolektivnog sjećanja (Assmann 2006, 54)

3 Henry Rousso u istraživanju sjećanja na period Vichyjevske Francuske kao vektore sjećanja razmatra politički diskurs, komemorativne rituale, filmove i historiografije

sjećanje koje aktualiziraju „dolazi u postojanje u datom trenutku i mjestu kroz specifične vrste memorijalnih aktivnosti“ (Wood 1999, 2).

Mit o Goranu

Goran Miloradović, u svom članku „*Tri pjesnikova groba*“ (2013), bavio se tzv. „mitom o Goranu“. U njemu, Miloradović je argumentirao o mistifikaciji, ideologizaciji i političkoj upotrebi „mita o Goranu“ u socijalističkoj Jugoslaviji, a za kojeg tvrdi da se zadržao i do danas u post-jugoslavenskim državama.⁴ Taj „mit“, prema Miloradoviću, djelo je neimenovanih ideologa socijalističke Jugoslavije, a koji je služio u političke i ideološke svrhe integrativnog djelovanja i promoviranja politike bratstva i jedinstva.

Miloradovićev rad nije ni prvi ni zadnji u konstatiranju mitologizacije i ideologizacije Kovačića u kontekstu društvenog sjećanja u socijalističkoj Jugoslaviji. Miloradović je argumentirao kako je „Kovačićev posmrtni lik [...] promovisan u meru moralne i idejne ispravnosti i stvaralačkog kvaliteta“ (ibid, 26) te je postao „simbol mučeništva u ratu protiv okupatora i njegovih pomagača, a njegova smrt je predstavljana kao svesna i principijelna žrtve na oltaru pravde i međunacionalnog pomirenja“ (ibid, 39). Ovaj je mit održavan brojnim vektorima sjećanja: svjedočanstvima, dnevničkim zapisima, rekonstrukcijom smrti i izvještajima o pronalasku groba, književnim tekstovima, komemoracijama itd. (ibid, passim).

Suvremene aktualizacije mita, primjerice, u kontekstu pjesničkog festivala "Goranovo proljeće", ne izražavaju sve diskurzivne razine i koncepte, tj. cjelovit mit koji je ispisao Goran Miloradović. Upravo u kontekstu "Goranovog proljeća", primjerice, naglašava se Kovačićev antifašizam, njegova žrtva i principijelnost uz napomene kako je bio „partizanski borac i pjesnik“.⁵

(1991, 219-296), a Nancy Wood historiografiju, svjedočanstva preživjelih, suđenja, romane i filmove u svojem istraživanju vektora sjećanja poslijeratne traume nakon Drugog svjetskog rata u Europi (1999, 6, passim).

4 „Post-jugoslavensko“ se ovdje uzima kao vremenska odrednica, van fenomena i koncepta postsocijalizma i postjugoslavenskih društava.

5 Iz terenskih bilješki autora s otvorenja "Goranovog proljeća" 18. ožujka 2016. godine.

Konačno demistificirati Goranovo djelo

U rujnu 2003. godine objavljen je u časopisu *Vijenac* članak Josipa Bratulića, „Glas hrvatske raznolikosti“, koji je u kronološkoj perspektivi postavio pripremu za sljedeće događaje. Bratulić, smještajući ga u krajolik rodnog Lukovdola, isticao je kako je Kovačić za života bio „[k]ada se okrenuo jeziku zavičaja [...] glas hrvatske raznolikosti“, te da „svi koji su pratili njegov rad uvažavali su njegovo dijalektalno pjesništvo kao bistro i bogato vrelo hrvatskoga pjesničkoga govora“ (Bratulić 2003). Sažetim, ali panoramskim pogledom i prozaičnim crticama o njegovom životu, on je ujedno normalizirao Kovačićev život nacionalnoj ideologiji prihvatljivim, ali neutralnim okvirom (Kovačić je bio žrtva, dok „zločinci“ nisu imenovani) i kontekstualizacijom u krajolik političkih stavova hrvatskih književnika sredinom 20. stoljeća, projicirajući ih u njegovo stvaralaštvo i intimna osjećanja:

[T]ako je u 20. stoljeću, do 1945., najveći broj književnika bio blizak socijalnoj ljevici i Hrvatskoj seljačkoj stranci braće Radić. U ideji pomirljivosti, ali i moralnoj odlučnosti Stjepana Radića, i Ivan Goran Kovačić našao je prostor za svoje umjetničke iskaze, posebice i stoga jer je njegova vezanost za zavičaj, seljački svijet, ali i jezik zavičaja, bila ona jedinstvena harfa umjetničkog iska-za na kojoj je svaki njegov osjećaj davao puninu značenja i zvuka. (Bratulić 2003)

Na kraju 2003. godine, 11. prosinca u Atriju Palače Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: HAZU) otvorena je izložba „Ivan Goran Kovačić 1913-1943“, u organizaciji Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU. Izložbu Ivice Matičevića likovno je oblikovao Mario Beusan (Ivaniš 2003). Izložba je otvorena kratkom ceremonijom, s govorima Dubravka Jelčića (tajnika Razreda za književnost HAZU), akademika Ivana Padovana (ondašnjeg predsjednika HAZU), te autora izložbe. Otvaranje je započelo ilitičkim Dragutina Tadijanovića njegove pjesmu posvećenu Kovačiću, a zatvoreno čitanjem prvog pjevanja Kovačićeve poeme *Jama* (Ivaniš 2003). Govor Dubravka Jelčića te prikaz izložbe od Drage Ivaniša objavljeni su nakon toga u kulturnom dvotjedniku *Vijenac*, politički desne provenijencije.

Glavnu notu izložbe podcrtao je Dubravko Jelčić svojim govorom (2003), inzistirajući da „potrebno je napokon i konačno demistificirati Goranovo djelo, a to znači prije svega dezideologizirati ga“ (ibid.), tj. otkloniti „sve ideološki kondicionirane fraze kojima se u dugom niz godina kitio

svaki govor o njemu“ (ibid). Izrečen zahtjev za dezideologizacijom podrazumijevao je čišćenje književnokritičkog diskursa o Kovačiću od u njega upletenog ideološkog diskursa, svjetonazora i vrijednosnih pretpostavki. Ideologija nije izričito imenovana kao ona socijalističke Jugoslavije, već je implicirana referencama na prošlost. I likovni postav izložbe svojim je konceptom korespondirao Jelčićevoj poruci:

Izlošci su smješteni u žarkocrvenoj vitrini koja dijagonalno presijeca kvadratični prostor atrija HAZU izlazeći iz njega. [...] takvim je smještanjem izložbene vitrine i likovnim jezikom [njen autor] podcrtao ono zajedničko u nastupima svih govornika na otvaranju – potrebu da Goranovo djelo konačno izađe iz ideoloških okvira koji su ga okruživali proteklih desetljeća. (Ivaniš 2003)

Prema Ivanišu (2003), vitrina je nudila panoramu od dvadeset i jednog izložka, koji su kao autentični artefakti progovarali o Kovačiću. Nakon svojevrsnog uvoda, kratke kronologije Kovačićevog života i rada, izloženi artefakti su podijeljeni prema tematskoj podjeli „Lukovdol, Karlovac – Zagreb, partizani“ (Ivaniš 2003), a autori izložbe naglasak su stavili „na upoznavanje posjetitelja sa stvaralački najplodnijim, zagrebačkim razdobljem Goranova [...] životnog puta, ne zapostavivši pritom ni posljednje mjesece provedene u partizanima“ (ibid.). Postav je naglašavao Kovačićev život i književno stvaralaštvo, kao i kasnije kreativno stvaralaštvo inspirirano njime, poput skulptura Vanje Radauša i Vojina Bakića ili manifestacije „Goranovo proljeće“ (Ivaniš 2003). Mada je uključila Kovačićevo sudjelovanje u NOB-u, čini se da izloščima izložba nije pretjerano naglašavala njegovu smrt niti ratno sudjelovanje. Danas sačuvane fotografije Kovačićevog sudjelovanja u NOB-u, poput onih u Memorijalnom muzeju u Lukovdolu, ne prikazuju ga u borbi ili s oružjem (v. Dautbegović 2003).

Kovačićeve smrt, pak, bila je neizostavni dio govora Dubravka Jelčića, te je uz izložbu o njegovu životu i stvaralaštvu kao svojevrsnoj bazi, bila polazišna točka za izricanje i kritiziranje jugoslavenske mistifikacije i ideologizacije ovog književnika i podizanje egide za izlazak iz okvira socijalističkih „kondicioniranih fraza“. Premda se govorilo o dezideologizaciji, sama izložba u Atriju HAZU Jelčićevim je govorom bila ideologizirana. Iskorak iz socijalističkih okvira bio je korak u novu ideologizaciju obogaćivanjem povijesnih činjenica i jezgrovitih biografskih crtica vizijama značaja Kovačića za samostalnu i postjugoslavensku Hrvatsku, u kojoj Kovačić nije „veliki pjesnik revolucije“ i simbol jugoslavenskog „bratstva i jedinstva“

(Miloradović 2013) već višestruka „žrtva“ (Jelčić 2003): žrtva Drugog svjetskog rata, socijalističkog režima, žrtva za hrvatsko državno osamostaljenje i u borbi protiv agresora.

Dubravko Jelčić u svom je govoru ponovio nekoliko ključnih ideja i naracija o Kovačićevoj smrti koje su ga konkretizirale i otvorile prostor za interpretaciju u kontekstu njegova značaja za samostalnu, postjugoslavensku Hrvatsku. Ispisivanje tog značaja omogućeno je konstatacijom da je umro među ili u partizanima, a ne kao partizanski borac.

Narativi o Kovačićevoj smrti inače predstavljaju središnje, konkretne pojmove i događaj koji čine figuru sjećanja u individualnom i društvenom sjećanju (usp. Assmann 2006, 54) na ovog književnika. Nicola Watson istaknula je važnost karaktera smrti autora – „u mitovima mnogih pjesnika smrt je suštinski slučajna, dok je kod drugih konstitutivna“ (2006, 38). No dok je izložba spominjala samo njegovu smrt, Jelčićev govor referirao se i na njegovu smrt (da je umro kao žrtva četničkog noža) i posthumnu sudbinu (da je „nepoznatog groba“).

Prema Jelčiću, Kovačić „prije svoje tragične smrti profetski je zamislio svoj grob 'u planini mrkoj'“, „[ž]elja mu se ispunila i više nego što je predviđao: njegov grob je i danas nepoznat i ne može do njega doći ni 'prijatelj drag'“, „[p]ao je tragičnom, a nije pretjerano reći i mučeničkom smrću, žrtvom četničkog noža“ (Jelčić 2003).⁶ Citati kojima je Jelčić obogatio tekst iz Kovačićeve su pjesme *Moj grob*, objavljene 1937. u novinama *Hrvatska revija*, uz poemu *Jama* vjerojatno najpoznatije Kovačićeve pjesme. U njoj, lirski subjekt izražava želju da mu „u planini mrkoj“ bude grob, koji bi bio zarastao i nedostupan svima (pa i pokajničkom glasu, strahu obraćenika, molitvi za spas itd.), a koji nitko ne bi posjećivao, osim draga prijatelja koji bi čak onda prikrio dokaze svojeg posjeta.

Smrt i nepoznat grob konstitutivni su za naraciju o Kovačiću kao pjesniku koji umire kao žrtva u borbi za ideale. Njegovoj poeziji, a osobito njegovim kapitalnim pjesmama *Moj grob* i poemu *Jama*, njegova smrt daje konačni smisao (Jergović 2012). U kontekstu izložbe i Jelčićevog govora karakter njegove smrti davao je smisao društvenom sjećanju ne samo njegova života već i šire hrvatske povijesti. Jelčić je argumentirao kako Kovačića njegova smrt „zauvijek izjednačuje s tisućama Hrvata, koji su jednako stra-

6 U ranijem broju Vijenca iz rujna 2003, Bratulić je također da Kovačićeve je smrt „tragična smrt“, a „[k]ao što je opisao zločin, tako se zločin sručio na njegovu glavu. Kao što je prorokovao sebi grobni hum 'u planini mrkoj'“ (Bratulić 2003).

vičnom smrću i od istog neprijatelja završili i u Domovinskom ratu.“ (Jelčić 2003). Štoviše,

Time se, zajedno s njima, [Kovačić] pridružio beskrajnoj povorci žrtava, što ih je tijekom stoljeća Hrvatska podnijela tražeći na sve strane putove za svoj spas, povorci onih kojima je Hrvatska bila (i jest) sinonim ljepote i dobra, slobode i pravednosti. (Ibid)

Ovo je pratilo i izricanje Kovačićeve biografije, normalizirane u nacionalnom ključu, kao i selektivno osporavanje drugačiji, premda implicitno izrečenih interpretacija. Prema Jelčiću, Kovačić tako nije bio samo žrtva četničkog noža, već i žrtva manipulativnog režima koji su nakon njegove smrti istu zloupotrebljavali i iskrivljavali –

A nije ni mogao [predvidjeti zabludu], jer nije imao pred sobom idealiste kakav je bio i samo nego podmukle varalice, koji su njegove [...] plemenite ideale zlorabili za svoje ideološki okrutne ciljeve. [...] Pjesnik zanesen vječnim idealima slobode i pravde, idealima uznesenim do razine apsoluta, bio je prevaren od onih kojima je povjerovao, a od tih ideala bili su daleko isto toliko koliko i oni kojima se suprotstavio. Dok su ti lažni slobodoljubci i pravdonosci farizejski gradili mit i legendu o 'velikom pjesniku revolucije' skrivali su i tajili njegovu hrvatsku dušu i hrvatsku svijest [...] Bio je to cinizam tirana, uvjerenih u svoju apsolutnu vlast, koja im daje pravo da manipuliraju svojim naivnim pristašama. (Jelčić 2003)

Jelčićev naglasak, pritom, nije bio toliko na veličanju Kovačićeve žrtve, jer ona ostaje čista i principijelna, već na isticanju zlouporabe (socijalističkog) režima i ispravljanju nepravde.

Stara štiva, nova čitanja

I Bratulić i Jelčić naglašavali su visoku kvalitetu Kovačićevog stvaralaštva. Bratulić je naglasio da je Kovačić

svojem i tuđem književnom poslu pristupao [...] veoma ozbiljno, upravo strogo, i uvijek sustavno [...] Upravo je u *Jami* [...] usuprot zlu i nečovještvu uporabio strog govor kompleksne pjesničke forme poeme. (Bratulić 2003)

Jelčić je tu kvalitetu argumentirao pozivajući se na svoje ranije radove, da bi, kako je sam istaknuo, „potvrdio stalnost svojih sudova o njemu“:

bio je pjesnik visokih estetskih kriterija i njima primjerenih ambicija. Odlikovao se visokom poetskom imaginacijom i još većom stvaralačkom disciplinom. Nije bio pjesnik-trenutnog nadahnuća, nije bio pisac-improvizator nego strpljivi, mukotrpni tragalac za pravom riječju i promišljeni graditelj svake rečenice. (Jelčić 2003)

Oba autora nisu pristupali ponovnom čitanju i vrednovanju književnog stvaralaštva Ivana Gorana Kovačića. I za Jelčića i za Bratulića Kovačićev status u hrvatskom književnom kanonu je neprijeporan.

Prema Jelčiću, demistifikacija i dezideologizacija nije imala (eksplicitne) političke svrhe. Konačna svrha „čišćenja“ diskursa o Kovačića od ideološki kondicioniranih fraza bila je konačna objektivna i ideološki nepristrana književnokritička valorizacija – „kad otklonimo sve ideološki kondicionirane fraze [...] kritički ga prosuđujući, njegovo će djelo tek tada izaći pred nas u svojoj autentičnosti i tek tada sinut će u svojoj realnoj i nekrivotvorenoj veličini i ljepoti“ (Jelčić 2003). Dakle, konačno objektivno čitanje samo bi potvrdilo Kovačićev status u hrvatskom književnom kanonu.

Svojevrsan odgovor na ovaj poziv stigao je 2015. u kritičkom tekstu Cvjetka Milanje. Nasuprot nacionalnom ideologijom nabijenim govorima iz 2003. godine, Milanja je izricao objektivnost argumentirajući višestruko mistificiranje Kovačića: „[e]vo jedne tragične sudbine, oko koje su, a posteriori, nicali različite mistifikacije, kada je bila riječ o njegovu književnom djelu, a slično i životu, te nadalje ideološkim opredjeljenjima“ (Milanja 2015). Čitav rad sažeto je i rigorozno kritičko „novo čitanje“ „starog štiva“ Ivana Gorana Kovačića. Strukturu, redoslijedom analize i, donekle, zaključcima Milanja se ne odmiče suviše daleko od ranijih analiza Vlatka Pavletića,⁷ inzistirajući na tome da pojedina, markantna djela interpretira u kontekstu cjelokupnog Kovačićevog stvaralaštva, a ne biografije. Milanja je tako upozorio „na glasovitu mistifikaciju glede pjesme *Moj grob*, kao nagovještaj vlastite smrti“ (2015). Za Milanju Kovačić je bez prijepora poeta faber, stvaraoc. U tome, Kovačić je prije svega pannaturist, a na tragu Pavletićevih teza, Milanja će istaknuti vitalizam kao pjesničku strategiju u Kovačićevom stvaralaštvu koje bogato tematizira smrt:

7 Akademik Vlatko Pavletić (1930-2007), teoretičar književnosti, kritičar, esejist i političar autor je više knjiga o Ivanu Goranu Kovačiću, urednik i izbornik više izdanja i pretila Kovačićevih sabranih djela, a dugi je niz godina bio u organizaciji pjesničkog festivala "Goranovo proljeće".

Inače su horibilni motivi, u skladu s tim, proizvod legendizacije, mitopoetizacije, potkrijepljene vjerovanjima, bajkama, pričanjima iz usmene narodne predaje, što indirektno dokazuju i neke Goranove pjesme 'na narodnu' [...] Pritom valja imati na umu da Goran takovrsne motive rabi kako bi dekorirao neki događaj ili lirski 'proniknuo' u prirodu, čemu su dokaz i druge pjesme (*Mračno doba*). (Milanja 2015)

Tako, prema Milanji, ni Jama nije Kovačićevo predviđanje zločina koji će mu se sručit na glavu (Bratulić 2003), ni predviđanje vlastite tragične sudbine (Jelčić 2003), pa čak ni

ovdje [u Jami] nije riječ o izravnom 'odrazu' zbilje, nego je riječ o kognitivnim radnjama koje selekcioniraju, reduciraju, rekonstruiraju, pa dakle i konstruiraju tuđe iskustvo na osnovi kojega se proizvodi poemični pripovjedni plan, pa je dakle riječ o iskazu 'rezonera' koji nudi 'svoju' verziju događaja, svoju ideologiju i svoju estetiku'. (Milanja 2015)

Milanjina kritika i ponovno čitanje nije značajno doprinijelo izmještanju ili premještanju, tj. (re/de-)valorizaciji Kovačića u kontekstu hrvatskog (nacionalnog) književnog kanona, već se postavilo kao sveobuhvatna (re-)konstatacija njegovog nepromijenjenog statusa. Pa ipak, u kronologiji ove epizode djelovalo je kao konačni obol pokušaja reinterpretacije Kovačića, nakon njegove demistifikacije i dezideologizacije. Štoviše, Milanjin naglasak na osporavanju mistifikacija pojedinih djela u Kovačićevom književnom stvaralaštvu ostavlja dojam konačnog pečata razrješavanja "starih" mitova, barem na književnokritičkoj razini.

Zaključak

Vektori sjećanja, kako je u svojoj knjizi pokazala Nancy Wood (1999 passim), mogu biti povod širokim društvenim raspravama i prijedporima o povijesnim epizodama, društvenim kategorijama i shvaćanjima vezanima uz društveno sjećanje, kao i ponovnim evokacijama prošlosti. Ipak, u ovom radu istaknuta epizoda iz kronologije društvenog sjećanja na Kovačića, koliko sam uspio saznati, nije pokrenula značajnije društvene prijeopore ni rasprave.

Goran Miloradović ukazao je kako je „[p]romena vladajuće ideologije otvorila [...] mogućnost da se pokuša promena svrhe mita“ (2013, 41), te da danas „usled promenjenog istorijskog konteksta on sada ometa formiranje konsenzusa oko slike prošlosti i otvara nove društvene i političke pode-

le“ (ibid). S jedne strane, radi se o interpretacijama Kovačićevo književnog stvaralaštva (osobito poema *Jama*), a s druge istovremenoj interpretaciji njegovog života i književnog stvaralaštva gdje se u interpretaciji jedno nameće drugom u iskazivanju jedne šire vizije Kovačićevo života i stvaralaštva u ideološkim okvirima.

Jelčić je, primjerice, naraciju o Kovačićevoj žrtvenoj smrti kao usporedbi za žrtve u borbi za Hrvatsku u Domovinskom ratu već ranije argumentirao u svojim pregledima hrvatske književnosti (Jelčić 1997, 265).⁸ Izložba iz 2003. i tekstovi objavljeni te godine, prikazani u ovom radu, kao vektori sjećanja koji su performativno reinterpretirali događaj i ličnost Ivana Gorana Kovačića bili su iskorak iz akademske sfere rasprave o Kovačiću u (barem idejno) šire društvo, iz disciplinski omeđenog društvenog sjećanja u šire društveno sjećanje.

Cilj je ovog rada bio prikazati mehanizme društvenog sjećanja u jednoj epizodi kronologije društvenog pamćenja na Ivana Gorana Kovačića, tj. rada i performativne prakse oblikovanja, strukturiranja i reorganiziranja onih povijesnih epizoda, događaja i osoba što čine društveno sjećanje (Brkljačić i Prlenda 2006). U tom smislu izložba *Ivan Goran Kovačić 1913-1943*, održana u prosincu 2003. godine i povodom nje objavljeni tekstovi u časopisu *Vijenac* dali su konkretnu reinterpretaciju Kovačića. Uzdižući egidu demistifikacije i dezideologizacije Kovačića i njegovog stvaralaštva, činili su to sa zahtjevom da se tek oslobođen ideoloških okvira Kovačić i njegovo stvaralaštvo mogu konkretno, objektivno i iskreno valorizirati u hrvatskom književnom kanonu. Kao i isticanje mistificiranja Kovačića, i ovaj zahtjev za objektivn(ij)om interpretacijom i valorizacijom Kovačićevo stvaralaštva bio je prisutan u socijalističkoj Jugoslaviji, no izložba iz 2003. i ponajviše Jelčićev tekst izricali su ga u kontekstu osamostaljene i postjugoslavenske, nacionalne Hrvatske. Ovaj je pregled u jednom smislu manjkav utoliko što iz ograničenja forme i opsega nije bilo prostora za raspravljanje upravo o društvenom sjećanju na Kovačića u socijalističkoj Jugoslaviji i širem suvremenom hrvatskom kontekstu s kojim su se autori izložbe i govora/tekstova razračunavali.

U kontekstu izložbe i govora koji su činili njezino otvorenje, dakle, život i stvaralaštvo Ivana Gorana Kovačića reinterpretiralo se s dvije strane: s jedne, izložba je svojim isticanjem Kovačićevo zagrebačko stvaralaštva

8 Goran Miloradović (1999, 41) Jelčićevu tvrdnju da je *Jama* inspirirana četničkim pokoljima Hrvata u Hercegovini početkom NDH naziva grubim i direktnim pokušajem reinterpretacije mita.

postavilo osnovu za evokaciju Kovačića kao (produktivnog) književnika. Dubravko Jelčić naglašavao je Kovačićevu posthumnu sudbinu, interpretirajući je kao žrtvu u kontekstu nacionalno obojenih vizija hrvatske prošlosti i sadašnjosti. Kovačićeva biografija je „normalizirana“ za te vizije, pa je on, primjerice, sudjelovao u borbi među partizanima, a ne bio partizan u NOB-u sa socijalističkim političkim i društvenim stavovima. Izložba i govori potvrdili su njegov položaj u hrvatskom nacionalnom književnom kanonu. U tom smislu reinterpretacije Kovačićevog života i smrti služile su kao biografska potvrda, ispravljanje „zabluda“ o tom hrvatskom književniku. Ni opsežno novo „čitanje“ Kovačićevog cjelokupnog stvaralaštva u članku Cvjetka Milanje nije izmjestilo Kovačića iz književnog kanona, već ponudilo djelomično nove interpretacije u svrhu konačne demistifikacije određenih djela u njegovom književnom opusu. Inzistirajući na detaljnom čitanju i interpretaciji Kovačićevog stvaralaštva kroz samo stvaralaštvo, Milanja je njegove tekstove izmjestio iz disciplinske politizacije i ideologizacije.

Ova reinterpretacija ipak nije u značajnoj mjeri utjecala na promjenu kompleksne i bogate figure sjećanja Ivana Gorana Kovačića, ponajviše zbog toga što je u suvremenom hrvatskom društvu ono tek jedan prostor manifestacije društvenog sjećanja i rada na njemu.

Literatura

- Assmann, Jan. 2006. „Kultura sjećanja“. U *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda, 45-77. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- Assmann, Aleida. 2008. „Canon and Archive“. U *Cultural Memory Studies*, ur. Erll Astrid i Ansgard Nünning, 97-108. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Bermanec, Krešimir, Mario Katić, Tomislav Oroz i Nevena Škrbić Alempijević. 2007. „Sjećanje na Viški boj: proslave, spomenici, naracije“. *Studia ethnologica Croatica* 19 (1): 77-125.
- Brkljačić, Maja i Sandra Prlenda. 2006. „Zašto pamćenje i sjećanje?“. U *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda, 9-18. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- Dautbegović, Jozefina. „'Osvijetljeno polje' krajnjeg efekta. Novi stalni postav Memorijalnog muzeja Ivana Gorana Kovačića u Lukovdolu“. *Informatica museologica*, 34 (1-2): 50-54.

- Erll, Astrid. 2008. „Cultural Memory Studies: An Introduction“. U *Cultural Memory Studies*, ur. Erll Astrid i Ansgard Nünning, 1-17. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Jelčić, Dubravko. 1997. *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Miloradović, Goran. 2012. „Tri groba jednog pjesnika. Smrt Ivana Gorana Kovačića: činjenice, interpretacije, mit“, ur., Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina. Zagreb: Filozofski fakultet, Centar za komparativno-historijske i kulturne studije.
- Rousso, Henry. 1991. *The Vichy Syndrome: History and memory in France since 1945*. Cambridge – London: Harvard University Press.
- Watson, Nicola J. 2009. *The Literary Tourist. Readers and Places in Romantic and Victorian Britain*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan.
- Wood, Nancy. 1999. *Vectors of memory: legacies of trauma in postwar Europe*. Oxford: Berg.

Elektronički izvori

- Bratulić, Josip. 2003. „Glas hrvatske raznolikosti“. 18.9.2013. *Vijenac – Matica Hrvatska*. <<http://www.matica.hr/vijenac/249/Glas%20hrvatske%20raznolikosti/>>. (Pristup 26.3.2016.)
- Ivaniš, Goran. 2003. „Razbijanje okvira“. *Vijenac – Matica Hrvatska*. 25.12.2003. <<http://www.matica.hr/vijenac/256/Razbijanje%20okvira/>>. (Pristup 26.3.2016.)
- Jelčić, Dubravko. 2003. „Iznad stvarnosti. Riječ na otvaranju izložbe 'Ivan Goran Kovačić'“. 25.12.2003. *Vijenac – Matica Hrvatska*. <<http://www.matica.hr/vijenac/256/Iznad%20stvarnosti/>>. (Pristup 26.3.2016.)
- Jergović, Miljenko. 2012. „Ivan Goran Kovačić: Oči na dlanu“. 6.10.2012. *Osobna internetska stranica*. <<http://www.jergovic.com/subotnja-matineja/ivan-goran-kovacic-oci-na-dlanu/>>. (Pristup 26.3.2016.)
- Milanja, Cvjetko. 2014. „Ivan Goran Kovačić – pannaturist“. *Hrvatska revija – Matica Hrvatska*. <<http://www.matica.hr/hr/434/Ivan%20Goran%20Kova%C4%8Di%C4%87%20%E2%80%93%20pannaturist/>>. (Pristup 26.3.2016.)

Enciklopedijski izvori

„Kovačić, Ivan Goran“. (s.a.) Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Portal znanja <[Http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/1288-kovacic-ivan-goran](http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/1288-kovacic-ivan-goran)>. (Pristup 26.3.2016.)